

ПАНАС ФЕДЕНКО

СВОЄЮ
РУКОЮ...

ОПОВІДАННЯ

1946

С В О Є Ю Р У К О Ю ...

- Так. любі друзі, трапляється деколи, що людина сама своїми власними руками нищить своє щастя, - почала чергове оповідання одна панія старшого віку, з сивим аж білим волоссям. Обличчя її було ще зовсім свіже, рожеве, вираз сірих очей спокійно добродушний, губи вона мала повні. Коли б не мимовільне гремтіння її тонких сухих рук, яке вона здержувала, склавши їх пальцями одна в другу, то ніхто не міг подумати, що ця шістьдесятілтня жінка пережила дві революції і дві світові війни, зазнала всяких страхіть, голоду, холоду і поневіряння у себе дома і на чужині.

Живучи "комуною" в одному малім містеч-

ку, мішане товариство земляків різного віку та обох статей задовольняло свої "літературні інтереси" тим, що кожен мав оповідати смутні або веселі пригоди з власного життя. Не кожен умів оповідати, хоч усі були раді слухати, Панія Аріадна Лебединська ставала в пригоді деяким учасникам цих "літературних вечерів", що не мали відваги, хисту або охоти до оповідань. Про неї казали, що панія Лебединська носить "в кожнім рукаві по новелі" і може розказувати, як на замовлення, оповідання з свого власного життя або з життєвих пригод інших, своїх знайомих чи рідних. Так було й цього вечера. "Чергова оповідачка" Соня Пампушка, кругленька, круглоока білява двадцятьдвохлітня дівчина заявляла, що вона "ще замало пережила, хіба що бомбардування", а тому не може нічого цікавого розказати зібраному товариству.

- Ну-ну, знаємо вас, як ви мало пережили, -

хитро підморгнув бровою сивий доктор Недоступ:— наща Соня /кличу богів і всіх присутніх за свідків!/ переживає в кожному місці, де нам доводилося спільно мандрувати, черговий "роман" або "романчик", так що матеріалу для оповідань було б не то-що вщерть, а просто повно "згорю". Але я розумію панну Соню і не роблю їй закидів: безперечно, приємніше, а може і корисніше "романи" переживати, ніж про них оповідати або їх описувати.

Соня протестувала проти нападів доктора Недоступа, з рожевої зробилася червона аж до коріння свого волосся, казала, що з доктора зробився останнім часом "справжній мізантроп", що не бажає людям найменшої приємності.

— Чи, може, це так старість нищить вашу вдачу і ваші настрої, і ви, пане докторе, приймаєте позу мізантропа, бо вже втратили все,

що могло б бути матеріалом для "романів" або "романчиків",— відрізала жвава Соня старому лікареві.

— Ось перестаньте мені сваритися та сперечатися,— почала своїм грудним альтом панія Лебединська:— Даймо Соні "передешку", сьогодні нехай буде моя черга оповідати.

— "Гаразд", "згода", "спасибі вам", "просимо",— почувся гомін у товаристві. При перших словах панії Лебединської всі затихли і уважно прислухалися до кожного її слова.

Дійсно, так було зо мною, що я сама, без думно, майже безумно своє щастя змарнувала... Було це давно-давно. Мені здається, мов си — вий дим застилає перед моїми очима життєвий шлях, що я пройшла. А проте, це, що вам хочу розказати, виринає в моїй пам'яті як живе, і ще й досі жалем стискається моє серце, коли згадаю, що могло б бути инакше, коли б не моя необережність, легковажність чи, краще сказа-

ти, моя дурість. Я знаю, що люди неохоче при-
знаються до своєї глупоти, але я мушу тут
сказати правду: сама себе я тяжко покарала
виключно з власної волі.

Всі ви пам'ятаєте або знаєте, що була ко-
лись російсько-японська війна 1904-1905 ро-
ку. Я була вже тоді замужем, чоловік мій -
лейтенант Лебединський - служив на панцер-
нику "Петропавловськ". Японці були добре під-
готовані, знищили минами цей панцерний кора-
бель, пішов там на дно моря відомий адмірал
Макаров з усією командою, там загинув і мій
чоловік, з котрим я прожила всього два роки.
Урятувався, мов на сміх, великий князь Кирило
Володимирович, той, що після революції 1917
року перший з червоною стрічкою поспішив на
поклін до тимчасового уряду, а втікши з Росії,
оголосив був себе "імператором всея Росії".
Тоді ходив між людьми віршик:

"Росію постигло тройное нещастье:

Погіб Петропавловск,Макаров погіб,

І опасся зачем-то Романов Кіріл*.

Так я лишилась молодод вдовою,сама,з меншою сестрою і з маленьким кругом знайомих у Петербурзі. Розуміється,переживала я тоді страшну нудьгу,великий жаль за своїм чоловіком,чорно було мені на душі,не тільки темна смуткова одежа свідчила про мій глибокий жаль і роспач. Револьційні події того часу минули для мене без сліду,все було мені байдуже,чуже,непотрібне,зайве. Не знаю,як би я могла пережити в здоровім розумі той час,коли б не моя добра сестра,що співала тоді в Маріїнській опері. Вона брала мене майже силою на концерти,вона сама розважала мене співом українських пісень або кликала до нас своїх товаришок-співачок,і вони своїми чудовими голосами лікували моє наболіле серце. А все ж не могла я забути свого чоловіка ніяким чином. Хоч бч могла я піти

на його могилу, покласти квітку, і то було б мені легше. А так... десь у морськіх безодні потонув він, без сліду, без знаку, без повороту.

Минув рік після смерти лейтенанта Лебединського, але я й не думала скидати з себе смуткового убрання, і настрої мій не покращав. Я помічала, що своїм виглядом я, як і перед смертю свого мужа, звертаю на себе увагу людей, зосібна мушин.

— Бачиш, як на тебе он-той подивився, — казала часто мені моя молодша сестра, коли офіцер або цивільний спинявся очима на моїм обличчі, мов би хотів до мене заговорити, і довго потім оглядався за мною:

— Ти, Аро, даремно губиш своє молоде життя; що сталося, того вже не вернеш. Не будеш же ти вікувати самотна, без підпори в житті. Гляди, щоб не довелося тобі потім гірко жалкувати. Ніхто тобі не докорятиме, якщо ти пі-

дещи удруге заміж. Не зрадиш ти покійного Володимира, бо мертвих зрада не торкається, - такими словами умовляла мене моя сестра. Але я стояла на своєму і спокійно, але холодно - рішуче відхиляла від себе будьякі спроби женихання та залицяння з боку знайомих і незнайомих мушин. Раз - було це на весні, коли вже сади в Петербурзі зазеленіли, - верталась я додому сама в неділю з пообіднього концерту. Співав знаменитий тенор, українець із Харкова Іван Алчевський, що потім був артистом у паризькій "Гранд - Опера". Хоч для відомого російського тено-ра Собінова зроблено величезну рекламу, однак, мені здається, талантом своїм стояв Алчевський вище від Собінова. Такого блискучого тембру, який мав Алчевський, я ні раніше, ні пізніше не чула.

Задумано йшла я додому, в моїх вухах дзвеніли слова арії Ленського з опери "Єв-

ген Онегін", що співав на концерті Алчевський. Я й не помітила, що небо нахмарилося, ударив грім, і дощ почав цілими потоками поливати мощений деревом "Невський Проспект". Я була в темній сукні і в темнім смутковім капелюсі і поспішала до Неви, щоб перейти на другий бік, на острів, де було наше приміщення. Поспішаючи, я опинилася біля будинку Сенату. Дощ кропив мене, і я оглядалася, де б його сховатися.

— Дозвольте, мадам, запропонувати вам мій плащ, — почувла я біля себе приємний баритональний голос. Я оглянулася, — передо мною стояв високий, стрункий мущина, елегантно одягнений, не за тодішньою петербурзькою модою. Говорив він поволі, мов шукав слова, що йому бракувало, в його мові було чути французький акцент. Мені не лишалось нічого іншого, як подякувати молодому чоловікові за ласкавість і прийняти його поміч. Він накинув на

мене свій плащ, що вкрив мене всю і майже волочився по землі, і ми пішли, спасаючись від дощу, до ресторану, що був недалеко. По дорозі і в ресторані ми розговорилися, перше по російському, а потім перейшли на мову французьку. Мій знайомий казав, що йому легше розмовляти по французькому, бо ця мова йому рідна, материнська.

— Прошу, ласкаве товариство, мене зрозуміти і оцінити належно мої тодішні переживання. Бувають моменти в житті людини, коли вона проймається несподівано для себе не обмеженим довір'ям до чужого, незнайомого чоловіка, хоч бачить його уперше. Це сталося того дня зо мною. З моїм супутником я розмовляла, як з давнім приятелем, зовсім широко, і бачила, що й він до мене ставиться просто-сердечно, без застережень і неприємних намірів, котрі кожна жінка зразу відчуває в поведінці спеціаліста—"Ловласа". За пів го-

дини нашої розмови він довідався від мене, хто я, і мені розказав про себе: був він сином графа Торчинського, родом з Волині. Приїхав з батьком у Петербург, бо граф володів маєтностями також у Росії. Виріс він у Франції, там і вчився, французька мова була йому рідна. Молодий граф Максиміліян був скромний, майже соромливий при нашій розмові, хоч віком він був на рік старший від мене. Я не чулася, як минала година за годиною в нашій розмові. Я дивилася на його юнацькі блакитні очі, до часто не видержували мого погляду і ховалися під повіками за рясними, гнучкими війями, мені мило було любуватися його гарним високим чолом, також русьві молоді вусики личили йому. У мене було до нього таке чуття, мов до молодшого брата, хотілось поглядити його руки з довгими музикальними пальцями своєю рукою й сказати йому якесь ласкаве слово. Максиміліян, дійсно, був добрим піяні-

стом, казав, що його улюблений композитор - Шопен, і що він хотів би виступати на концертах тільки батько йому забороняє, бо, мовляв графському синові "не личить".

Поки ми вдвох сиділи і говорили словами та ще виразнішою мовою очей, що відкривала наші почування, дощ перестав. На стали вечірні сутінки, ми вдвох пішли через міст до мого дому на Василівським острові. Максиміліян був нерішучий, несміливий. Я бачила, що йому хотілося взяти мене під руку, тому я сказала, щоб він поміг мені йти, і подала йому свою ліву руку. Я відчувала тепло його руки, що деколи злегка тремтіла, доторкнувшись мого рамени. Прощаючись, Максиміліян поцілував мою руку і питався, чи зміг би він зо мною побачитись, хочби завтра. Я стояла перед ним задумана, а він дивився на мене поглядом, що в ньому я могла читати надію, віру і те

чуття, що найбільше зворушує людське серце -
ширу любов.

- Дякую за ваше приязне відношення до
мене, любий друже, тільки чи годиться вам, не-
залежній вельможній людині, вести знайомство
з такими, як я, що до вашого круга не належать?
Я ж не графиня і не княгиня, навіть не баро -
неса...

- Я не визнаю ніяких станових чи класо-
вих перегородок між людьми, не даром же я ви-
ріс у Франції, де вперше пролунали слова: "во-
ля, рівність і братерство", - сказав Максимі-
діян, соромливо усміхаючись під руськими ву-
сиками.

Ми умовилися, що молодий граф приїде за-
втра верхи і приведе другого осідланого ко-
ня для мене, щоб їхати на острови, подивитися,
як увечері сідає сонце в жовтаву воду Бал-
тійського моря. Не була це перша й остання
наша прогулька. І досі приємно мені згада-

ти, як ми верхи літали галопом на зелених островах, як повітря ласкотало мені волосся і обличчя, і досі я бачу, мов живі, блакитні очі молодого графа, що мабуть любувався мною в "амазонським" убранні... Моя сестра казала, що після знайомства з Максиміліаном я "переродилася", вона бачила, яке глибоке почуття взаємної відданості нас з'єднує, і раділа, що я знов оживала, розцвітала. Бували дні, коли Максиміліян не міг до мене приїхати, то все ж ми вели довгі розмови телефоном. То він до мене дзвонив, то я викликала його. Він просив, щоб я не називала його імені, а просто зазначала, що хочу говорити "з кімнатою число 38" /він з батьком жив у готелі/. Кожного разу до телефону приходив Максиміліян, і я відпочивала душою, слухавши його голос і ласкаві слова. Деколи він на короткий час виїздив з міста в батькових справах, тоді писав до мене, а я йому

відповідала.

Стиль Максиміліянович листів був добірний, то ніжний, то бурхливо пристрасний. "Ластівкою" / L hirondelle / називав він мене і писав, що ще нікого в своєму житті так дуже не любив, як мене. J.V.A.V. / Jai Vous aime beaucoup / - я вас дуже люблю - цими ініціалами кінчав Максиміліян кожний свій лист.

Раз ми умовилися, що поїдемо пароплавом у Кронштадт. Я прийшла в призначену годину на пристань, купила квиток і вступила на пароплав. Шукала Максиміліяна, але його не було. Пароплав загуків своїм голосним гудком, я нетерпляче виглядала Максиміліяна, але да - ремно. Сумна була моя прогулька до твердині, що її збудував на острові ще царь Петро Перший, щоб обороняти Петербург перед ворожими кораблями. На пароплаві були матроси і морські старшини, а найбільше їхало прощан до протосрея Івана Кронштадтського, що

мав тоді славу святої людини. Я не схотіла оглядати Кронштадту, хоч там ще не бувала ніколи, а першим пароплавом вернулася додому. Жаль мені було на Максиміліяна що не додержав слова, якесь огірчення охопило мене, підозріння почало закрадатися в мою душу:

- І він, мабуть, такий, як багато мушин, - думала я. - Клянеться, присягається, що любить, а там десь зустріне якусь "вертихвостку" і забуде мене, зостануся я в його пам'яті "епізодом".

З цими сумними думками лягла я спати: Не хотіла до Максиміліяна телефонувати, уважала, що він повинен мене сповістити, що з ним сталося, і чому він не прийшов на пароплав. Даремно я ждала. Максиміліян не приходив, не телефонував і не писав мені. Минуло три дні, які наповнили моє серце невимовною мукою. На четвертий день взялася я тремтячою рукою за телефонну трубку, ска-

зала телефоністці, щоб сполучила мене з то-
телем, де жив Максиміліян.

- Будь ласка, запросіть до телефону мо-
лодого графа Максиміліяна Торчинського, -
сказала я.

- Молодого графа Торчинського я не знаю,
є тільки старий граф, але він не може прий-
ти до телефону, бо лежить, тяжко нездухає.

- Хіба молодий граф не живе в тридцять
восьмій кімнаті? - здивовано і майже з стра-
хом запитала я у того, що говорив до мене з
готелю.

- У тридцять восьмій кімнаті живе Мак-
симіліян Марен, але він не граф, тільки слу-
га графа Торчинського, - була відповідь, - і
в голосі мого сорозмовника, очевидно лакея,
я відчула злорадісний глумливий тон. Я по-
вісила трубку телефону і сіла в крісло.
Сором, образа і гнів на саму себе, злість на
лакея Максиміліяна, що так "провів мене за

носа" торзали мої нерви. Я то паєніла від обурення, то блідла, пальці мої стискалися, аж хрускали, я була сама не своя:

- Боже мій, Боже, що ж його робити? Як це могло статися? Як я могла дійти до такої ганьби? А ще ж я йому листи писала і листи від нього приймала... Де були мої очі, що я не могла відрізнити простого лакея від графського сина? Що казатиме моя сестра, що скажуть люди, - мої знайомі, - коли довідаються про "історію", що зо мною трапилась? Ще коли б я мала 16 літ, а так....

Такі докори робила я собі, билась в безвихідности, мов пташина в клітці, і не находила способу, що робити і як робити. Не могла я просити ради ні у кого, навіть рідній сестрі нічого не сказала, мучилась сама, передумувала всякі можливости, але без вислідку. Наприкінці прийшла мені в голову думка - написати до Максиміліана, сказати йому, що

знаю всю правду про нього, хто він, і просити його, щоб вернув мені мої листи. В листі до нього я зазначила, що прийду другого дня в той ресторан, де ми вперше розмовляли.

В призначену годину я прийшла на умовлене місце. Там уже сидів Максиміліян, збентежений до краю, засоромлений, але з добре мені відомим виразом в закоханих блакитних очах. Я привіталася з ним, не подавши йому руки, і поклала на стіл пачку його листів до мене. /Листувалися ми завжди через poste restante, тільки останній лист я послала йому просто на готель, на ім'я Максиміліяна Марена/.

- Ці ваші листи до мене ви, очевидно, списували з "Найновішого письмовника", або, може, замовляли прогорілим адвокатам, що заробляють собі на хліб цим способом, - ова - задала я згідливо, коли мої листи до Максиміліяна опинилися в моїх руках.

Максиміліян зблід,страшний одчай визна-
чився в його блакитних очах:

- Ні,ви помиляєтесь... Я сам писав ці
листи,без усякої сторонньої допомоги... Я...
/він затулив свої гарні очі руками,його уста
скривилися,нервовий струс похитнув його пле-
чима/ - я не смію вам сказати правди ... Пі-
зніше довідастесь... Тоді переконастесь,що я
не обманював вас...

Але я була невблаганна,непрístupна для
Його запевнень і прохань.

- Як,- думала я,- цей лакей ще відважу-
ється після цього мені очі відводити,не хо-
че сходити з котурнів,на які нахабно став !

- Бувайте здорові, - кивнула я звисока
Максиміліянові.- Тільки вдруге не робіть та-
ких комедій,бо це може для вас колись сумно
кінчитися.

І я вийшла з ресторану.

Другого дня я виїхала з Петербурга на

беріг Чорного моря. Довгий поїзд, блискучий як гадина, поніс мене на південь, на Україну. За скорого руху потягу мені здавалося, неначе моя пригода з Максиміліяном розпливалася в Петербурзькім тумані, що лишався все далі від мене над камінними берегами холодної Неви.

Своїй сестрі я звеліла не посилати ніяких листів, адресованих до мене в Петербурзі, бо я думала собі, що "нахабний лакей" ще, чого доброго, спробує до мене писати ...

За літні і осінні місяці я обїздила побережжя Чорного моря, побувала в Криму, в Одесі, деякий час жила в Туапсе, теж проживала в козацьких станицях на Кубані, їздила аж у Калмицькі степи, щоб поласувати кумисом. Була я сама, без супутників, вістей ні листів не мала ніяких. Історія з Максиміліяном стиралася в моїй пам'яті, я вже наситилась своєю самотности і почала собі роздумувати про по-

ворот до сестри в Петербург. З цим наміром поїхала я в Севастополь. В готелі, де я спиналась, я доручила слугі купити для мене квиток на залізницю і збиралася в далеку подорож від темносиніх хвиль Чорного моря на далеку, вкриту холодною млою північ. Зібравшись, я не мала вже що робити і вийшла на вулицю.

— "Нова газета, купіть нову газету", — кричали хлопчачки на все горло, держачи в руках великі жмути свіжих газет. Я купила Петербурзькі "Біржеві Вѣдомості" та "Новое Время". В "Біржівці" стояло на першій сторінці великими буквами: "СПАДЩИНА ГРАФА ТОРЧИНСЬКОГО. ЄДИНИЙ НАСЛІДНИК — НЕЗАКОННИЙ СИН". Я читала, не відриваючись, цю вістку від початку і до кінця, держала газету міцно обома руками, мов боялася, щоб її мені хто не вирвав, читала й тяжко дихала, серце моє стукало з перервами, голова крутилася, я трохи не зомліла.

— Що ж так було, в тій газеті? — питала —

ся Соня нетерпличе-схвильованим голосом, бо на неї свовідання Лебединської зробило велике вражіння.

Панія Лебединська обвела присутніх сірими великими очима, що в них таївся смуток, жаль глибокий, якась покора перед невблаганим присудом неласкавсі долі і неначе моментами протест проти своєї судьби.

— Максиміліян був дійсно сином графа Торчинського, — промовила помалу панія Лебединська і заплющила на хвилину очі.

— Батько любив свого сина, що йому породила французька проста жінка, він виховував його при собі і перед смертю адоптував Максиміліяна, так що на нього перейшов і графський титул і майно роду Торчинських...

— Ах, як любив мене Максиміліян! А я... Боже мій, я була, мов божевільна! Це правду кажуть: кого Бог хоче знищити, у того наперед розум відбирає. Як могла я уявити собі, щоб

простий лакей мав таку освіту, як Максиміліян ? Де були мої очі, де були мої вуха?

Лебединська замовкла, заплущила сірі великі очі, склавши навхрест свої нервові сухі руки на грудях. Всі мовчали, мов пройняті болем і жалем панії Лебединської, що жив у її серці ще й досі, хоч від того часу минули десятки років. Ждали, чим оповідачка закінчить свою смутну повість про нездійснені мрії.

- В Петербурзі, - казала далі Лебединська тихим голосом, - я застала два листи від нього, що давно вже лежали у моєї сестри. Максиміліян у тих листах відкривав мені таємницю свого походження, писав, що любить мене, не вважаючи на образи, яких він зазнав від мене. Просив дати йому відповідь, подавав свою адресу з Франції.

Та він даремно ждав вістки від мене. Сестра не послала тих листів мені, бо так я са-

їа хотіла, я блукала в той час без мети над берегами Чорного моря і не знала, що я прогавила, легковажно змарнувала своє щастя через власний нерозум.

Писати тепер до графа Максиміліяна на його адресу, — я відчувала, що це не годилось. Я ждала, що буде далі, мені вірилось, що щастя знов обернеться до мене. Та ці надії не оправдилися. Раз у неділю газета принесла звістку, що молодий граф Торчинський заручився в Парижі з своєю кузиною, княжною Четвертинською... Незабаром прийшов лист від Максиміліяна з друкованим повідомленням і з його власноручною допискою: "Могло б бути інакше..."

— Так я мов у-друге стала вдовою, ще сумтнішою, ніж була після смерти лейтенанта Лебединського. Сама заслужила, так мені й треба! Не дарма ж кажуть, що дурного і в церкві бють, — кінчила своє оповідання панія Лебе —

динолька і зажурено похитала сивою головою.

"Літературне товариство", що уважно-напружено прислухалося до слів Лебединської, мовчало, неначе кожний переживав разом з оповідачкою її надії на щастя і її гірке розчарування. Мовчанку перервала Соня Пампушка, що не сміливо запитала панію Лебединську:

- Як ви думаєте, чи живий граф Максиміліян? А як-що живий, то як би він поставився до вас, коли б ви до нього написали?

- Перед війною - це знаю добре, - ще був живий, самітний, бо жінка його вмерла. Чи те - пер він є на світі - не знаю. Так чи інакше, я б не шукала звязку з ним, - відповіла Лебединська.

- От і даремно, це було б зовсім нераціонально з нашого боку, - вмішався в розмову доктор Недоступ: - / *От revient toujours à ses premiers amours* /, - кажуть французи. Може б і у графа Максиміліяна ожили спомини

про давно минуле, і можна було б направити стару помилку...

- Ні, дорогий докторе, шкода про це говорити. Не хотіла б я стару рану ятрити, а ще гірше було б для мене, коли б граф, побачивши мене, яка я тепер, розчарувався глибоко..., і може б тоді образ жінки, яку він тоді так щиро любив, стерся в його пам'яті, прийшов у забуття. Ні, я хочу уявляти Максиміліяна таким, як він був тоді, у днях своєї молодості, нехай і я в його уяві зостануся тією "ластівкою", котру він так щирим юнацьким серцем любив. Не хочу я, щоб він переконався, що я з молодой "ластівки" зробилася старою общипаною "вороною"...

- Так, поважане товариство, чия черга завтра оповідати? - звернулася до присутніх панія Лебединська. Вони обернули очі до Соні. Але Соня махала своїми гнучкими руками і рішуче відмовлялася від свого завдання.

x/Завжди люде вертаються до своєї першої любови.

- Ну, коли так, то нехай Соня переживає свої "романи", нехай збирає матеріял для оповідань, на старости це буде їй, як нахідка. А завтра за неї я виступлю, як лицарь без страху і докору, - сказав доктор Недоступ, підморгуючи бровою до Соні і всіх присутніх.

:--:--:--:--:--:--:

* 1946 *

На правах рукописи

